

Verslag bezoek Manderheide

7 maart 2025



Colofon

Opdrachtgever: Rick Staudt (Landschap Overijssel)

Auteur: Fokko Erhart (GRAZER Advies)

Status: Definitief rapport

Datum: 27 maart 2025

Inhoudsopgave

Inleiding	- 1 -
1. Gebiedsbeschrijving	- 1 -
2. Begrazing	- 4 -
2.1 Uitgangspunten begrazing	- 4 -
2.2 Begrazingsintensiteit.....	- 4 -
3. Conclusies	- 5 -
4. Aanbevelingen	- 5 -
Literatuur	- 6 -

Inleiding

Op 7 maart 2025 heeft ondergetekende samen met Rick Staudt (beheerder), Gert-jan Roesthuis (toezichthouder), Mark Zekhuis (ecoloog) en Iwan Brinkhuis (projectleider) een wandeling gemaakt over de Manderheide. Deze wandeling was een vervolg op het in 2018 geschreven begrazingsadvies (Erhart 2018). Tijdens deze wandeling hebben we gekeken naar de heiderunderen en het effect van de begrazing op het gebied.

Het eerste deel van dit verslag geeft een korte beschrijving van het gebied, de uitvoering van de herstelmaatregelen en de begrazing. Daarna volgen in het tweede deel de conclusies en aanbevelingen.

1. Gebiedsbeschrijving

De Manderheide ligt in Twente tegen de Duitse grens, tussen de plaatsen Ootmarsum (NL) en Neuenhaus (D). Een paar honderd jaar geleden maakte dit gebied deel uit van een uitgestrekt heidegebied over een groot deel van noord en oost Nederland. Sinds 1850 is dit gebied in cultuur gebracht, zijn er in de periode na de 2^e wereldoorlog bossen aangeplant en heeft het landschap zich grotendeels gesloten (figuur 1a t/m 1c).

In het kader van het Natura2000 zijn er tussen 2019 en 2024 een aantal herstelmaatregelen uitgevoerd. Hierbij heeft ongeveer 50 hectare bos ruimte gemaakt voor heidevegetatie, om de bijzondere soorten van dit gebied meer ruimte te geven en om het heidelandschap te herstellen. Deze nieuwe heidevelden zijn in drie fasen ontstaan, namelijk:

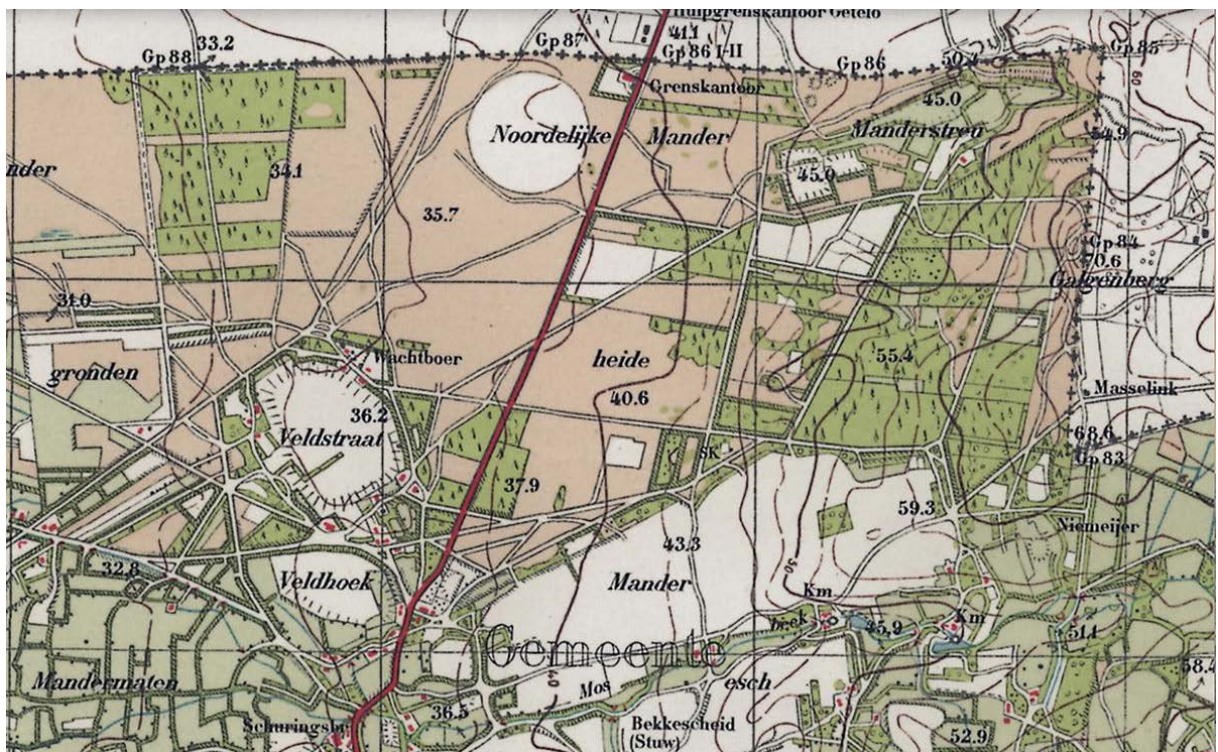
- Fase 1: 27 ha opgeleverd in 2020
- Fase 2: 12 ha opgeleverd in 2022
- Fase 3: 8 ha opgeleverd in 2024

De Manderheide is momenteel ruim 180 hectare groot, waarvan 134 hectare begraasd wordt en ongeveer 105 hectare heideveld is (figuur 1d). Hierbij gaat het om drie deelgebieden, namelijk:

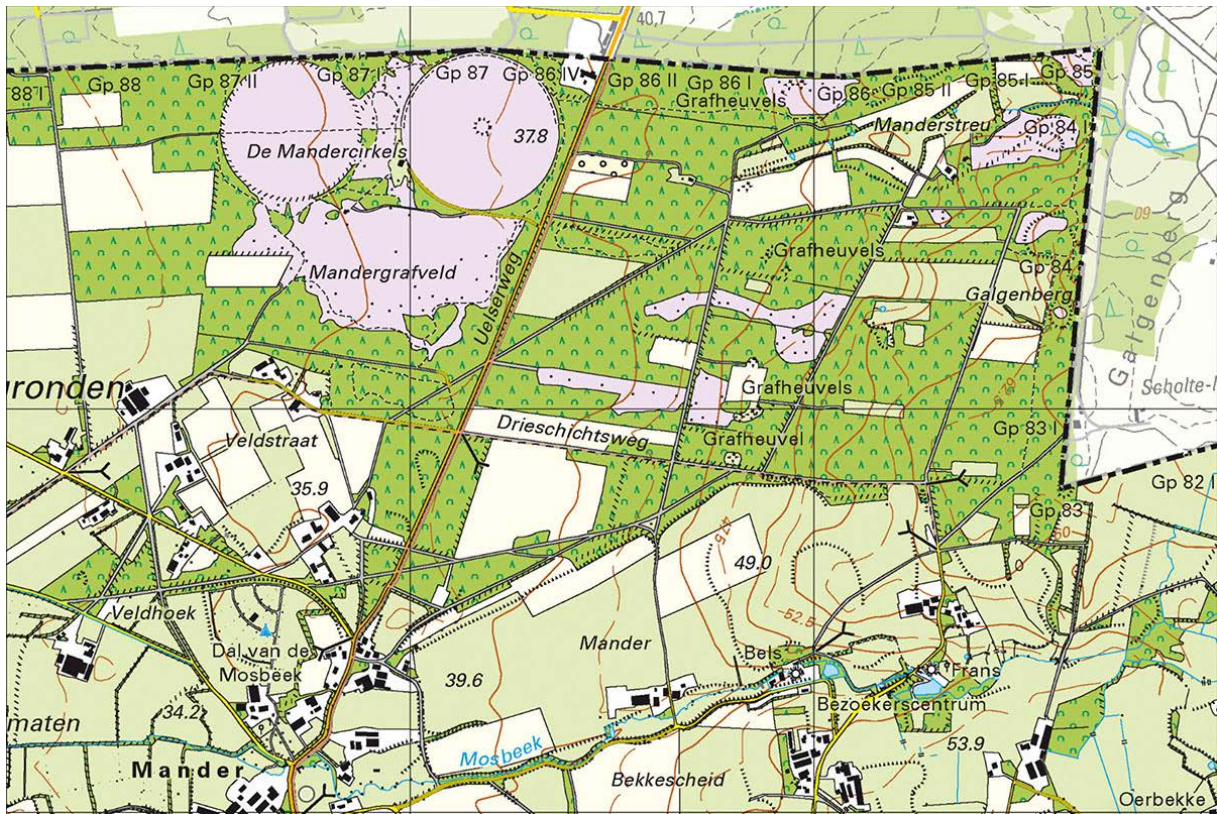
- Westelijke Manderheide met de Mandercirkels (78 ha, waarvan 59 ha begraasd).
- Middendeel (48 ha, waarvan 34 ha begraasd)
- Fase 3 aan de oostkant (68 ha, waarvan 41 ha begraasd).



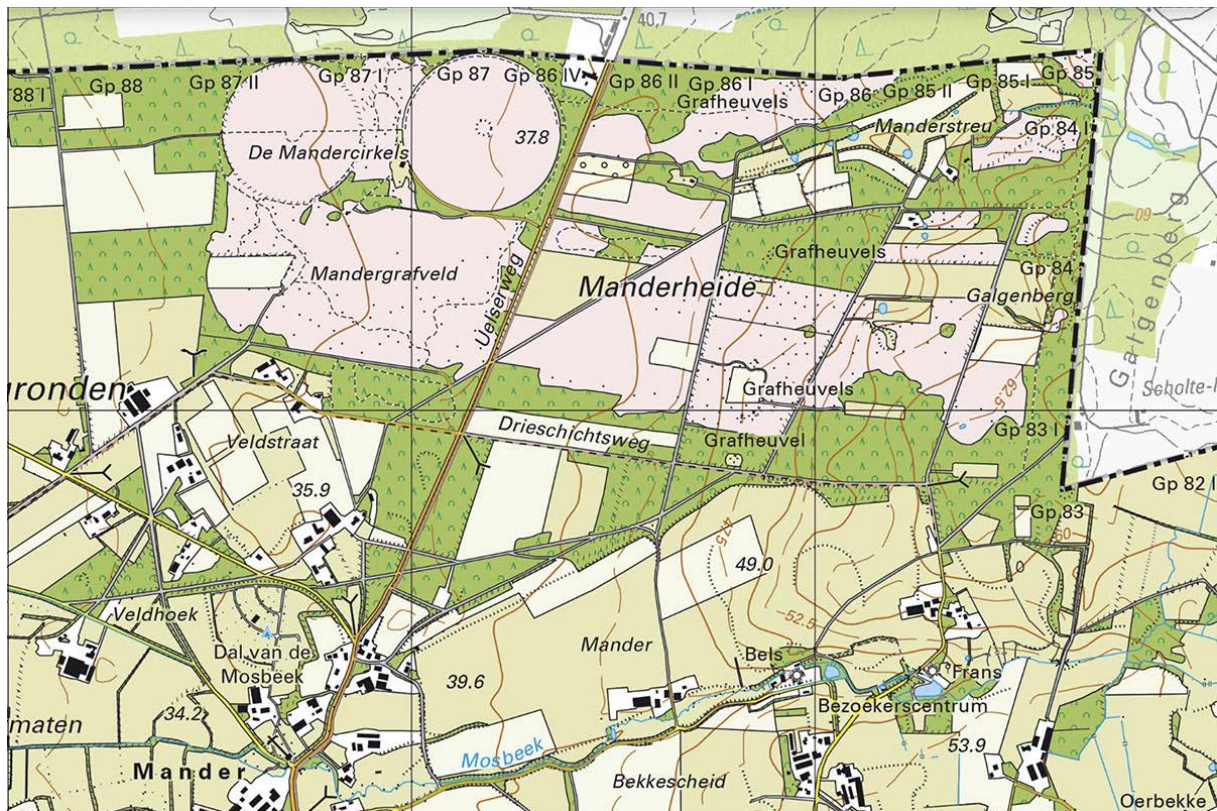
Figuur 1a. Manderheide rond 1850 (bron www.topotijdreis).



Figuur 1b. Manderheide rond 1950 (bron www.topotijdreis).



Figuur 1c. Manderheide rond 2020 (bron [www.topotijdreis](http://www.topotijdreis.nl)).



Figuur 1d. Manderheide in 2023 (bron [www.topotijdreis](http://www.topotijdreis.nl)).

2. Begrazing

De eerst drie heidekoeien (2 koeien en 1 stier) zijn in het najaar van 2021 aangeschaft bij de Stroomdalkudde in Drenthe, en naar de Manderheide gekomen. In de winter 2021/2022 heeft een koe een stierkalf geworpen, verwekt door een stier die onverwant was aan de destijds gekochte stier. In de loop der jaren is de kudde aangevuld met 13 heidekoeien, afkomstig uit Denemarken.

2.1 Uitgangspunten begrazing

Voor de Manderheide is het uitgangspunt dat de heidekoeien (samen met de stieren) jaarrond zonder bijvoeren in het gebied kunnen grazen. Het aantal dieren wordt afgestemd op de beschikbare hoeveelheid voedsel. In verband met vroegrijpheid worden de koekalveren als ze tussen de drie en zes maanden oud zijn tijdelijk naar een ander gebied gebracht.

2.2 Begrazingsintensiteit

Op dit moment lopen er 18 volwassen heidekoeien op de Manderheide, waaronder 3 onverwante stieren. Uitgaande van een gewicht tussen de 300 en 600 kilogram voor een koe (= ca. 0.60 GVE) en 400 en 650 kilogram voor een stier (= ca. 0.80 GVE) komen deze 15 koeien en 3 stieren overeen met ongeveer 11,5 GVE (zie ook foto 1). Uitgaande van een begrazingsgebied van 134 hectare is de begrazingsintensiteit op dit moment **11,65 hectare/GVE**, wat overeenkomt met **0,08 GVE/hectare**.



Foto 1. Bij de berekening van de begrazingsintensiteit is uitgegaan van ca. 0,6 GVE voor een koe (= ca. 0.60 GVE) en 0,8 voor een stier

3. Conclusies

1. De heidekoeien verkeren in een goede gezondheid en hun conditie is zoals die hoort te zijn aan het eind van de winter bij runderen die leven in natuurgebieden.
2. Het vermijden van bijvoeren is een goede keuze, omdat bijvoeren diverse negatieve effecten heeft (zie ook: Erhart et al. 2024, blz. 185-186).
3. De gestelde doelen van de begrazing worden bereikt met het huidige begrazingsstelsel in compartimenten in combinatie met de toegepaste begrazingsintensiteit.
4. Het tijdelijk uitsluiten van het blauwgrasland (Holtsüze) voor de begrazing heeft tot gevolg dat er in het middendeel meer gestuurd kan worden op de uitkomst van de begrazing.
5. De inzet van schapenbegrazing heeft op dit moment vooral invloed op de lengte van grazige vegetatie en weinig invloed op de bosopslag, waardoor de toegevoegde waarde ten opzichte van runderbegrazing beperkt is.

4. Aanbevelingen

- A. Behoud het systeem waarbij de dieren in de loop van het jaar verschillende compartimenten aan doen, omdat daarmee sturing mogelijk blijft op de uitkomst van de begrazing.
- B. Realiseer je dat de uitkomst van de begrazing in volgende jaren anders kan zijn, omdat naast de begrazingsintensiteit de terrein- en weeromstandigheden zullen veranderen.
- C. Documenteer jaarlijks per maand het aantal runderen in het gebied, inclusief de veranderingen in plaats en samenstelling van de kudde zoals geboortes en het moment waarop de kalveren weggaan.
- D. Ga door met het selecteren op zelfredzaamheid van de heidekoeien. Dit heeft tot gevolg dat de heiderunderen op termijn beter aangepast zullen zijn aan het leven op de Manderheide.
- E. Vraag een dierenarts jaarlijks in maart om zijn bevindingen ten aanzien van de conditie van de heiderunderen te noteren. Mocht er kritiek komen op de conditie van de heiderunderen, dan is dat juridisch gedekt.
- F. Realiseer je dat de huidige bosopslag in het middencompartiment (foto 2) op termijn flinke bomen kunnen worden. Deze jonge boompjes worden (nu nog?) jaarlijks weliswaar tot op ca. 50 cm afgegeten, maar de wortels van deze wilgen blijven doorgroeien. Het is niet uitgesloten dat de openheid van het landschap daardoor op termijn flink afneemt én dat op dat moment het verwijderen van die bomen behoorlijk wat beheerskosten met zich mee kan brengen.
- G. Herhaal dit soort bezoeken om de paar jaar en evalueer de begrazingsintensiteit in het licht van de veranderende terrein- en weersomstandigheden. Bekijk tijdens die evaluatie of de resultaten van de begrazing nog steeds voldoen aan de wensen van de beheerder of dat er aanpassingen wenselijk zijn.



Foto 2. De jonge boompjes die nu nog jaarlijks gekort worden, kunnen op termijn tot flinke bomen uitgroeien.

Literatuur

Erhart, F. (2018). Begrazingsadvies Manderheide; Uitwerking behorende bij het inrichtingsplan Manderheide voor de PAS-opgaven van het Natura 2000-gebied Springendal & Dal van de Mosbeek. Landschap Overijssel/FREE Nature, Arnhem.

Erhart F.C., Kuiters A.T., Van Uytvanck J., Cassaert M., Abbing L.G.H. & Kinsbergen D.T.P. (2024). Begrazing in Nederlandse en Vlaamse natuurgebieden; praktijk en achtergronden. Pictures Publishers, Woudrichem.